

1. Terminologie

De terminologie in de Wrr en de bijbehorende toelichting is niet helder en consequent. Voor een deel wordt dat veroorzaakt door het feit dat het proces uit twee voorfasen bestaat, die deels identiek zijn. Voor de inleidende en de definitieve fase wordt voor dezelfde soort handeling regelmatig een andere term gebruikt. De Raad ziet mogelijkheden voor vereenvoudiging en doet een drietal voorstellen hiertoe.

Indienen versus afleggen

Er wordt gesproken van het ‘*indienen* van verzoeken’ en van het ‘*afleggen* van verklaringen ter ondersteuning van het inleidend verzoek’, dit laatste naar analogie met het ‘afleggen van ondersteuningsverklaringen bij een kandidatenlijst’.¹ In de toelichting bij de Tijdelijke referendumwet (verder: Trw), die in veel opzichten als voorbeeld heeft gediend voor de Wrr, wordt opgemerkt dat de fase van het definitieve verzoek de eigenlijke ondersteuningsfase is. Wellicht speelt ook een rol dat verklaringen onder de Trw op het gemeentehuis ten overstaan van een ambtenaar moesten worden getekend, evenals bij ondersteuningsverklaringen in het verkiezingsproces het geval is. Hiervan is onder de Wrr echter geen sprake. Mogelijk heeft de wetgever de in de Trw gehanteerde terminologie zonder daar langbij stil te staan, in de Wrr overgenomen. Hoewel op zich te begrijpen, is het verwarrend dat als consequentie hiervan bijvoorbeeld in artikel 29 wordt gesproken van ‘indienen’ en in artikel 41 van ‘afleggen’, terwijl beide artikelen zien op dezelfde soort handeling: het tekenen en inleveren van een verklaring voor een inleidend respectievelijk definitief verzoek. Voorgesteld wordt de term ‘afleggen’ derhalve overal te vervangen door ‘indienen’, hetgeen taalkundig beter is en ook meer aansluit op de beschreven handelingen.

Inleidende en definitieve verzoeken

In de Wrr wordt gesproken van ‘het inleidend verzoek’ (vgl. art. 28) en van ‘het definitieve verzoek’ (vgl. art. 40). In relatie tot het eerste kunnen kiezers ‘verzoeken tot het houden van een referendum’ indienen en in relatie tot het tweede kunnen kiezers ‘verklaringen tot ondersteuning van het inleidend verzoek’ afleggen. In de praktijk worden in dit verband andere benamingen gehanteerd: inleidende verzoeken en definitieve verzoeken, in te dienen tijdens resp. de inleidende fase dan wel de definitieve fase. In zijn advies hanteert de Raad ook deze laatste – sterk vereenvoudigde – terminologie en de Kiesraad geeft u in overweging de wettelijke terminologie hiermee in overeenstemming te brengen.

Lijst versus formulier

In de Wrr wordt daar waar het de inzameling van verzoeken en ondersteuningsverklaringen betreft steeds gesproken over ‘lijsten’. Deze term werd ook gebruikt in de eerdere Trw. Hoogstwaarschijnlijk is hiermee aansluiting gezocht bij de handtekeningenlijsten waar men in andere landen mee langs de deuren ging. Op deze lijsten konden meerdere mensen hun handtekening plaatsen om een bepaald initiatief te ondersteunen. Op de lijsten die nu op grond van de Wrr worden gebruikt voor verzoeken en verklaringen, is dit aantal teruggebracht tot maximaal twee. Omdat met de term ‘lijst’ de suggestie wordt gewekt dat deze een grotere hoeveelheid handtekeningen bevat, is de Kiesraad van mening dat het beter is te spreken van ‘formulier’. Met de term ‘formulier’ wordt ook beter aangesloten bij de Kieswet, waarin eveneens van formulieren wordt gesproken, ook daar waar het het afleggen van ondersteuningsverklaringen betreft.

¹ Kamerstukken II, 1999-2000, 27034, nr. 3, p. 50.

2. Aantal verzoeken per formulier

Zoals bekend, heeft de Kiesraad ten behoeve van een goede en tijdige controle van binnengekomen verzoeken een applicatie (RAPP) laten ontwikkelen. De RAPP is in staat gebleken om het referendumproces goed en solide te kunnen ondersteunen. Het is evenwel niet mogelijk gebleken om het aantal ontvangen verzoeken per formulier – één of twee – op een goede en betrouwbare wijze te kunnen vaststellen met behulp van optical character recognition (OCR), waardoor dit – als enige element in het controleproces – nog handmatig moet geschieden. Bij elektronische indiening van verzoeken met behulp van DigiD, zoals voorgesteld door de Kiesraad, zal dit probleem in beginsel tot het verleden behoren (één verzoek per persoon). Mocht dit voorstel van de Raad evenwel niet worden opgevolgd, dan zal het probleem ook naar de toekomst toe in volle omvang blijven bestaan. Dat is slechts op één manier te voorkomen, nl. door slechts één verzoek per formulier toe te staan in plaats van de huidige twee. De Kiesraad adviseert dan ook hiertoe te besluiten.

3. Mededeling toelating inleidend verzoek

In artikel 38, tweede lid, van de Wrr is bepaald dat de voorzitter van het centraal stembureau van het besluit inzake de toelating van een inleidend verzoek mededeling doet aan de voorzitter van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en minister. De Kiesraad leest deze bepaling zo dat hij in geval van meerdere besluiten hiervan 'binnen redelijke grenzen' gelijktijdig mededeling kan doen. Een dergelijke lezing van deze bepaling komt wenselijk voor, omdat het in de meeste gevallen slechts om een relatief gering aantal verzoeken gaat, zo leert de ervaring. De Kiesraad neemt hierbij overigens in ogenschouw dat wanneer het wel een groot aantal verzoeken betreft, een aparte en tijdige mededeling aan de beide Kamers en minister gelet op de impact die dat in het vervolg kan hebben, wel van belang is.

4. Mededeling toelating definitief verzoek

In artikel 53, tweede lid, van de Wrr is opgenomen dat de voorzitter van het centraal stembureau van de toelating van het 'inleidend verzoek' mededeling doet aan de voorzitter van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en minister. In dit artikel wordt per abuis gesproken van 'inleidend verzoek', bedoeld is 'definitief verzoek'. Geadviseerd wordt om deze verschrijving te corrigeren.

5. Tonen verklaring in openbare zitting

In artikel 49 van de Wrr is bepaald dat bij twijfel over de geldigheid van de verklaring en bij ongeldigheid van de verklaring, de redenen hiervoor alsmede de beslissing daarover onmiddellijk openbaar dienen te worden gemaakt tijdens de openbare zitting. Indien een van de aanwezige kiezers dit verlangt, dient de betreffende lijst te worden getoond. Deze bepaling is in zijn uitwerking praktisch onuitvoerbaar en de gevolgen ervan zijn onwenselijk. Het is ondoenlijk om alle verklaringen die als ongeldig en/of twijfelgeval zijn aangemerkt ter zitting paraat te hebben om te kunnen tonen aan kiezers. Niet valt in te zien waarom niet met de terinzagelegging van ongeldige verklaringen kan worden volstaan. Geadviseerd wordt om de betreffende bepaling te schrappen.

6. Besluit definitief verzoek

Bij het nemen van een besluit over een definitief verzoek, spelen in de tijdslijn drie momenten een belangrijke rol:

- 1) Het centraal stembureau moet binnen twee weken na afloop van de termijn van zes weken waarbinnen definitieve verzoeken kunnen worden ingediend, besluiten of het definitief verzoek tot het houden van een referendum wordt toegelaten;
- 2) Twee dagen na afloop van deze beslistermijn moet de voorzitter van het centraal stembureau dat besluit bekendmaken in een openbare zitting;
- 3) Vervolgens dient het besluit zo spoedig mogelijk openbaar te worden gemaakt door mededeling van het besluit in de Staatscourant.

De spreiding van besluitvorming en bekendmaking over deze drie momenten is omslachtig en verwarrend. Zo kan de vraag rijzen wat de exacte datum is van het besluit, onduidelijkheid bestaan

over het moment waarop de beroepstermijn aanvangt en welke gevolgen verbonden kunnen worden aan mondelinge bezwaren van kiezers tijdens de zitting. De Kiesraad adviseert om deze reden de bepalingen omtrent de besluitvorming inzake een definitief verzoek en de bekendmaking daarvan, nader te bezien en beter te laten aansluiten op de wijze van besluitvorming en bekendmaking bij verkiezingen. Net als bij verkiezingen het geval is, zou bepaald kunnen worden dat de besluitvorming plaatsvindt in de openbare zitting waarin het besluit bekend wordt gemaakt.

In artikel 38 van de Wrr is bepaald dat het proces-verbaal voor de inleidende fase ter inzage wordt gelegd. Voor de definitieve fase schrijft de Wrr dit niet voor, een soortgelijke bepaling ontbreekt in artikel 53 van de Wrr. Het ligt echter voor de hand dat ook dit proces-verbaal ter inzage wordt gelegd. Dat de bekendmaking van de beslissing inzake het definitieve verzoek – anders dan bij het inleidende verzoek het geval is – in een openbare zitting geschiedt, doet hier niet aan af. De Raad stelt dan ook voor ook in artikel 53, eerste lid, van de Wrr te bepalen dat een afschrift van het proces-verbaal inzake het definitieve verzoek voor een ieder ter inzage wordt gelegd.

7. Verzoeken ingediend in Caribisch Nederland

Op grond van hoofdstuk 13a van de Wrr, kunnen kiesgerechtigde ingezetenen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba een verzoek of verklaring indienen bij de gezaghebber. Op grond van artikel 116 en 118, derde lid, stelt de gezaghebber het aantal ingediende en het aantal geldige en ongeldige verzoeken en verklaringen vast. Het vijfde lid bepaalt dat hij de opgave van de door hem vastgestelde aantallen en de lijsten met de verzoeken en verklaringen op de tweede dag na afloop van de termijn voor indiening, aan de voorzitter van het centraal stembureau ter kennis brengt (ofwel overbrengt).

Zowel de Kiesraad als de gezaghebbers geven er de voorkeur aan dat de lijsten (formulieren met één of twee verzoeken/ondersteuningsverklaringen) niet elektronisch hoeven te worden gezonden aan de Kiesraad. Het is immers niet het centraal stembureau die deze lijsten controleert, maar de gezaghebber.² Ook privacyoverwegingen spelen hierbij een rol, aangezien de lijsten persoonsgegevens bevatten. In de toelichting bij de Wrr wordt opgemerkt dat de voorzitter respectievelijk het centraal stembureau verantwoordelijk is voor de vaststelling van de aantallen verzoeken en verklaringen en dat het hiervoor ook de bij de gezaghebbers ingediende lijsten verkrijgt. Verzending van de lijsten is echter niet nodig om de aantallen te kunnen vaststellen. Voorgesteld wordt daarom om de in artikel 116 en 118, vijfde lid opgenomen bepaling dat deze lijsten elektronisch naar de voorzitter van het centraal stembureau worden gezonden, te schrappen. Hiernaast blijkt de opgavetermijn van twee dagen – zeker zolang elektronische indiening niet mogelijk is – niet realistisch, omdat dit ertoe leidt dat het centraal stembureau dan effectief maar drie dagen overhoudt voor het houden van een steekproef.³ Een termijn van vier dagen is meer op zijn plaats. Zolang elektronische indiening niet mogelijk is, kan dit echter alleen als ook de termijn voor de beoordeling van de verzoeken en verklaringen wordt opgerekt.

8. Dichtstbijzijnde stembureau

Op grond van artikel 10, eerste lid, van het Brr jo. artikel Z 12, eerste lid, van de Kieswet dient informatie over de adressen en openingstijden van de stemlokalen, de adressen en zittingstijden van de mobiele stembureaus en over de toegankelijkheid van stemlokalen voor minder validen, uiterlijk op de vierde dag voor de stemming ter openbare kennis worden gebracht. Anders dan bij reguliere verkiezingen het geval is, is niet bepaald dat deze informatie ook aan het adres van de kiezers moet worden bezorgd.

Uit het model voor de stempas voor referenda volgt echter dat op de stempas strikt genomen wel het adres van het dichtstbijzijnde stemlokaal dient te worden vermeld. In de aanloop naar het referendum

² De lijsten worden ook door de gezaghebber ter inzage gelegd, zie onder andere artikel 116, zevende lid, van de Wrr.

³ Om het totaal te kunnen bepalen waaruit de steekproef wordt getrokken, dient duidelijk te zijn hoeveel verzoeken door de gezaghebbers geldig zijn verklaard.

bleek dat veel gemeenten de wens hadden om hier geen stemlokaal te vermelden, aangezien veel gemeenten voor het referendum een kleiner aantal stemlokalen hadden ingesteld dan bij recente reguliere verkiezingen. Om te voorkomen dat een aanpassing nodig was in het gemeentelijke (genummerde) bestand met stemlokalen, gaven zij er de voorkeur aan op de stempas niet het dichtstbijzijnde stemlokaal te vermelden, maar te verwijzen naar een lijst met (adressen) van stemlokalen. De Kiesraad en het ministerie hebben geantwoord dat dit mogelijk is, maar wel onder de voorwaarde dat alsdan de betreffende lijst met stemlokalen ook inderdaad moet zijn bijgevoegd, zodat de benodigde info in één en dezelfde postzending ter kennis van de kiezer wordt gebracht.

De Kiesraad acht het wenselijk dat het model voor de stempas met deze praktijk in overeenstemming wordt gebracht en dat daarop wordt aangegeven dat bij referenda op de stempas het dichtstbijzijnde stemlokaal wordt vermeld, dan wel dat bij de stempas een overzicht wordt verstrekt van alle stemlokalen in de gemeente.

9. Rechtskarakter beslissing tot instelling van stembureaus

Gebleken is dat er onduidelijkheid bestaat over de vraag of het instellen van stembureaus en stemlokalen als een besluit in de zin van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) kan worden aangemerkt. Dit levert verwarring op ten aanzien van de rechtsbeschermingsmogelijkheden die kiezers hierin hebben. Omdat dit een onwenselijke situatie is, adviseert de Kiesraad in de Kieswet en de Wrr regels op te nemen over het karakter van de beslissing tot het instellen van stembureaus en stemlokalen, zodat helder is dat het besluiten betreft.

10. Terinzagelegging processen-verbaal stembureaus

In artikel 68 van de Wrr is bepaald dat de burgemeester er zorg voor draagt dat de processen-verbaal van de stembureaus en de opgaven van de door hem vastgestelde aantallen stemmen en kiesgerechtigden, voor een ieder ter inzage worden gelegd tot de uitslag van het referendum is vastgesteld. Dit betekent strikt genomen dat deze stukken reeds vernietigd zouden kunnen worden op het moment dat er nog beroep ingesteld kan worden tegen de uitslag van het referendum. Om deze reden adviseert de Raad het woord 'onherroepelijk' aan de laatste zinsnede toe te voegen, zodat duidelijk is dat de stukken ter inzage dienen te liggen totdat de uitslag van het referendum onherroepelijk is vastgesteld.

11. Besluit raadgevend referendum (Brr) en de modellen

Uit artikel 9, eerste lid, van het Brr volgt dat het totaal aantal geldige en ongeldige verzoeken respectievelijk ondersteuningsverklaringen indien een steekproef is gehouden, niet wordt uitgedrukt in absolute getallen, maar als een percentage van het totaal aantal geverifieerde verzoeken en ondersteuningsverklaringen. De processen-verbaal van de beoordeling van het inleidend verzoek en het definitief verzoek, te weten de modellen Wrr 37 en Wrr 52, wekken echter wel de indruk dat het aantal geldige en ongeldige verzoeken wordt weergegeven in absolute aantallen. Geadviseerd wordt de tekst van de modellen Wrr 37 en Wrr 52 zo aan te passen en aan te scherpen dat daarin overeenkomstig artikel 9 van het Brr duidelijk wordt verwoord dat het aantal geldige en ongeldige verzoeken en verklaringen wordt uitgedrukt in een percentage van het totaal aantal geverifieerde verzoeken onderscheidenlijk ondersteuningsverklaringen. In de toelichting kan dan vervolgens de berekening die is gemaakt exact worden uitgeschreven.⁴

12. Ambtshalve hertelling door centraal stembureau

Op grond van artikel 77, eerste lid, van de Wrr onderzoekt het centraal stembureau de geldigheid van de stemming en de juistheid van de vaststelling van de uitkomsten van de stemming door de

⁴ In de toelichting zou bijvoorbeeld de volgende tekst kunnen worden opgenomen: 'Het aantal verzoeken dat voor de steekproef is geselecteerd bedraagt: 4.112. Het aantal in de steekproef als geldig aangemerkte verzoeken – 3.726 – is gedeeld door de totale omvang van de steekproef: 4.112. De uitkomst van deze breuk geeft het percentage geldige verzoeken weer ten opzichte van het totaal aantal onderzochte verzoeken in de steekproef. Op basis van dit percentage zijn in totaal 427.939 verzoeken als geldig aangemerkt.'

stembureaus en hoofdstembureaus, en beslist in de geschillen die ten dien aanzien rijzen. Het neemt daartoe kennis van de processen-verbaal van de stembureaus en de hoofdstembureaus. Ten behoeve van dit onderzoek, kan het centraal stembureau op grond van het tweede lid van dit artikel tot een nieuwe opneming (hertelling) besluiten. Blijkens de wetsgeschiedenis kan het centraal stembureau hier ook ambtshalve of naar aanleiding van ingediende bezwaren toe besluiten. Dat dit ook voor referenda geldt, valt op te maken uit de memorie van toelichting bij de Wrr.⁵ Een met een in artikel P 21 van de Kieswet opgenomen vergelijkbare grondslag hiervoor, ontbreekt echter in de Wrr. Omdat artikel 77 van de Wrr alleen lijkt te zien op een hertelling in het kader van het onderzoek van de processen-verbaal, kan dit (althans voor niet ingewijden in de parlementaire geschiedenis) twijfels oproepen over de vraag op of het centraal stembureau in geval van een referendum ook ambtshalve of naar aanleiding van ingediende bezwaren tot een hertelling kan besluiten. Aangezien dit dus wel het geval is, adviseert de Kiesraad dit ook duidelijk in het betreffende artikel tot uitdrukking te laten komen.

13. Toepassing Kieswettelijke bepalingen bij hertelling

Uit artikel 77, tweede lid, van de Wrr volgt dat bij een hertelling van het centraal stembureau naar aanleiding van het onderzoek naar de processen-verbaal, hoofdstuk N, paragraaf 1, van de Kieswet van overeenkomstige toepassing is. Het is de Kiesraad opgevallen dat voor een gewone stemopening ofwel telling, in de artikelen 63, 64 en 65 van de Wrr een van de Kieswet iets afwijkende regeling is opgenomen. De betreffende paragraaf in de Kieswet is dus niet van toepassing verklaard op een gewone telling. Het is niet aannemelijk dat de wetgever een verschil beoogd heeft in de wijze waarop een stemopneming in beide gevallen geschiedt. Opmerkelijk is daarbij ook dat daar waar in de Kieswet wordt gesproken over een hertelling ook niet wordt verwezen naar de gehele paragraaf 1 van hoofdstuk N, maar slechts naar de artikelen N 5, N 8 en N 9 van de Kieswet.⁶ Volgens de Kiesraad zou daar waar in artikel 77, tweede lid, van de Wrr wordt verwezen naar hoofdstuk N, paragraaf 1, van de Kieswet, eigenlijk verwezen moeten worden naar de artikelen 63, 64 en 65 van de Wrr. Het ligt in de rede dat het deze artikelen zijn die van overeenkomstige toepassing dienen te worden verklaard om de regeling uitvoerbaar te maken. De Kiesraad adviseert artikel 77, tweede lid, van de Wrr dienovereenkomstig aan te passen.

14. Mededeling over besluit ongeldigheid stemming

In artikel 78, eerste lid, van de Wrr is bepaald dat indien het centraal stembureau besluit dat het referendum ongeldig is wegens de ongeldigheid van de stemming in één of meer stembureaus, de voorzitter daar onverwijld kennis van geeft aan de minister. Indien het referendum wel geldig wordt geacht, doet blijkens artikel 85 Wrr de voorzitter van het centraal stembureau een afschrift van het proces-verbaal met de uitkomst van de stemming toekomen aan de minister alsook aan de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer. De Kiesraad kan zich voorstellen dat het parlement ook op de hoogte wenst te worden gebracht als besloten is tot ongeldigverklaring van een referendum. Hij acht het dan ook wenselijk dat ook in geval van een dergelijk besluit, naast de minister, de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer daarvan in kennis worden gesteld. De Raad adviseert artikel 78 van de Wrr dienovereenkomstig aan te passen.

15. Combinatie landelijk en gemeentelijk referendum

In artikel 56, eerste lid, van de Wrr wordt de mogelijkheid geopend voor het gelijktijdig organiseren van een referendum op grond van de Wrr en een verkiezing voor de Tweede Kamer, provinciale staten, algemeen bestuur van een waterschap, gemeenteraad of het Europees Parlement. In het tweede lid van dit artikel is bepaald dat bij of krachtens AMvB voorschriften kunnen worden gegeven met het oog op de combinatie van stemmingen als bedoeld in het eerste lid. Niet gesproken wordt over de combinatie met een gemeentelijk referendum. Uit de toelichting bij de Wrr kan worden opgemaakt dat dit echter wel de bedoeling was: 'De toepassing van artikel J 6, J 6a en J 6b bij

⁵ Kamerstukken II, 2005-2006, 30372, nr. 3, p. 38.

⁶ Zie artikel P 21, derde lid en artikel V 4, vierde lid, van de Kieswet.

gecombineerde stemmingen met de gemeentelijke referenda of bij de gecombineerde staten- en waterschapsverkiezing is overbodig, nu artikel 56, tweede lid, daar reeds een grondslag voor biedt.’ Artikel 11 van het Wrr maakt de combinatie met een gemeentelijk referendum wel mogelijk en schept daar voorwaarden voor, hoewel hier dus geen grondslag voor geboden wordt in de Wrr. De Kiesraad gaat er van uit dat het combineren van een gemeentelijk referendum met een landelijk referendum op grond van de Wrr wel degelijk mogelijk is en stelt voor dit ten behoeve van de duidelijkheid en wetstechnische consistentie ook zo op te nemen in artikel 56 van de Wrr.

16. Raadgevende uitspraak tot afwijzing

In de Wrr is niet uitdrukkelijk bepaald dat de Kiesraad bij het vaststellen van de uitslag, indien een meerderheid tegen heeft gestemd, ook vaststelt dat sprake is van een raadgevende uitspraak tot afwijzing. Hoewel dit uit de wetssystematiek zou kunnen worden afgeleid en overigens ook het meest voor de hand liggend is ⁷, is de Raad van mening dat het de voorkeur verdient dit expliciet in de wet zelf te bepalen.

17. Gebruik programmatuur bij vaststelling opkomst en uitslag van referenda

Op grond van artikel 76, tweede lid, van de Wrr mag ten behoeve van de berekening van de uitslag van het referendum programmatuur worden gebruikt. Het is de Kiesraad opgevallen dat in het eerste lid van het betreffende artikel wordt gesproken over ‘werkzaamheden ter vaststelling en berekening van de opkomst en de uitslag van het referendum’, maar dat in dit tweede lid wordt bepaald dat programmatuur kan worden gebruikt ten behoeve van de vaststelling en berekening ‘van de uitslag van het referendum’. De Kiesraad gaat er vanuit dat programmatuur evenwel ook gebruikt mag worden om de ‘opkomst’ te berekenen (in de praktijk gebeurt dat ook met behulp van programmatuur), maar dit volgt dus niet ondubbelzinnig uit de tekst van de wet. Om onduidelijkheid te voorkomen, adviseert de Kiesraad in artikel 76, tweede lid, van de Wrr te regelen dat de programmatuur ook voor het berekenen van de opkomst gebruikt kan worden.

18. Artikel 121 Wrr (referendum in een openbaar lichaam)

In artikel 121, sub a, staat dat in artikel Ya 11, eerste lid, van de Kieswet, in plaats van «artikel N 12, eerste lid» wordt gelezen «artikel 70». De Wrr kent echter geen artikel 70. Naar alle waarschijnlijkheid wordt bedoeld artikel 68. In artikel 121, sub c, is bepaald dat in artikel Ya 12, tweede lid, van de Kieswet, in plaats van «artikel O 5, eerste lid» wordt gelezen: artikel 76, derde lid. Hier wordt waarschijnlijk bedoeld artikel 74, derde lid. Hiernaast dienen op grond van artikel 121, sub c van de Wrr jo. artikel Ya 12, tweede lid van de Kieswet de processen-verbaal van de stembureaus en de opgaven van de gezaghebbers niet naar de Kiesraad, maar naar de Tweede Kamer te worden overgebracht. Dit is niet juist. Omdat ze naar de Kiesraad dienen te worden overgebracht, had in artikel 121, sub c moeten staan: ‘In artikel Ya 12, tweede lid, in plaats van «artikel O 5, eerste lid» wordt gelezen «artikel 74, derde lid» en in plaats van «de Tweede Kamer» wordt gelezen: het centraal stembureau;”. Het vermoeden rijst dat artikel 121 van de Wrr niet is aangepast aan de wijzigingen die in de loop van het wetgevingstraject in de Wrr zijn doorgevoerd. Geadviseerd wordt artikel 121 hierop alsnog aan te passen.

⁷ Zo is in artikel 11 van de Wrr bepaald dat, indien ‘onherroepelijk’ is vastgesteld dat een referendum heeft geleid tot een raadgevende uitspraak tot afwijzing, zo spoedig mogelijk een voorstel van wet wordt ingediend dat uitsluitend strekt tot intrekking van de wet of tot regeling van de inwerkingtreding van de wet. De zinsnede ‘onherroepelijk is vastgesteld’ ziet op de mogelijke beroepszaken tegen de vaststelling van de uitslag door het centraal stembureau. Hieruit kan worden afgeleid dat de wetgever ervan uitgaat dat het centraal stembureau bepaalt of de uitslag als raadgevende uitspraak tot afwijzing moet worden aangemerkt. Een zelfde conclusie kan ook worden getrokken na lezing van de volgende passage in de memorie van toelichting: ‘Bij een referendum totaliseert het centraal stembureau de aantallen voor en tegen uitgebrachte stemmen en het aantal ongeldige stemmen. Vervolgens wordt aan de hand van deze aantallen vastgesteld of een meerderheid zich tegen de wet heeft uitgesproken. Is dit het geval, dan geldt de uitslag van het referendum als een raadgevende uitspraak tot afwijzing van de wet.’ (Kamerstukken II, 2005-2006, 30372, nr. 3, p. 19).

19. Vernietigen verzoeken

Uit de artikelen 39 en 54 van de Wrr volgt dat de verzegelde pakken met inleidende en definitieve verzoeken worden vernietigd drie maanden nadat onherroepelijk is vastgesteld dat *geen* referendum zal worden gehouden, of een eventueel strafrechtelijk onderzoek is afgerond. Niet bepaald is wanneer de lijsten dienen te worden vernietigd, indien onherroepelijk is vastgesteld dat *wel* een referendum zal worden gehouden of een inleidend verzoek onherroepelijk is toegelaten. Verondersteld wordt dat ook hiervoor een termijn van drie maanden geldt. Om onduidelijkheid te voorkomen wordt geadviseerd dit zo wettelijk vast te leggen.